

הסכם שלום: אפוקליפסה קרקעית עכשיו

ארנון סופר

החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת חיפה

נושא דברי יהיה שונה במידת מה מהדברים שהשמיעו קודמי ואני רוצה לבדוק אותו היטב, בלי קשר למאורעות ההווה. ניתוח הנושא צריך להיות קר ואין בו כל הצגת תפיסה פוליטית. זה פשוט ניתוח שבו אני בודק מה השלום אמור לעשות בשני תחומים – בעיקר בנושא הישיר של הקרקע ואחר כך בסוגיית המים.

נתחיל בנושא הישיר. אינני יודע איך ייגמר הסיפור בינינו לבין הפלשתינאים ולכן אהיה זהיר ואומר שבמירווח כלשהו בין חמישים אחוז ל-90-97 אחוז ואולי אף למאה אחוז משטחי יו"ש, תצטרך ישראל לקחת בחשבון חלופות שונות. אינני רוצה לומר שאולי נצטרך לקחת בחשבון גם אפשרות של 110 אחוז ויותר – אבל אני מדבר על כך שניצבת בפנינו דוגמה לסוג המחירים שצריך לשלם. לגבי ויתור על שטחים ברמת הגולן המדובר לפחות במאה אחוז. אני רואה שחלק מהציבור מרים גבה ומתפלא מה פתאום אני מדבר על יותר מ-100 אחוז. אבל מי שמכיר את האזורים המפורזים ואת סיפורי המחלוקת על כל השטחים בשפך הירדן למרגלות אלמגור, יודע שלסוריה, או לאסאד, יש מה לומר לגביהם. כמובן שהסכמה לויתורים כאלה תלויה במידת מה בעמדת ישראל, אבל הנושא אינו "סגור" חד וחלק. נוסף על כל אלה הייתי מציע לציבור לא לקבל כסופיים גם את הגבולות בינינו לבין ירדן, לבין מצרים וגם לגבי לבנון. בהקשר למצרים, למשל, אני יודע שיש בינינו מי שמעלים רעיונות, ואולי הם בסך הכל רק דו-שיח בין יהודים, שמצרים תיתן לנו חלקים מסיני כדי שנצורף אותם לתחום רצועת עזה ואנחנו ניתן להם, בתמורה, חלקי ארץ מתחומנו. לי נראה שכל הסיפור הזה לא רציני ויש בו בעיקר דוגמה לתרגיל מחשבתי שמנהלים הרבה תל-אביבים אחד עם השני. אבל מתוך צבר הרעיונות האלה עולה התחושה שבאמת בנושא הגבולות עדיין לא הכל גמור. גם לגבי ירדן יש מה לומר, אך כרגע אינני רוצה להמחיש ולהציג דוגמאות.

לכל הנושאים האלה יש מחיר ביטחוני במובן זה שאנחנו עתידים, אולי, לאבד מרחבים לפיתוח חקלאות. דוגמה טובה לכך יכולה להיות בקעת הירדן ואולי גם אזור שכם. אבל לויתורים טריטוריאליים יש השלכות נוספות. ובהקשר הזה אני חייב לספר על חוויה אישית שחוויתי יומיים-שלושה אחרי שנחתם הסכם אוסלו בספטמבר 1993. באותה עת

הסכם שלום: אפוקליפסה קרקעית עכשיו

הסתובבתי בפרוזדורים עם עוזי דיין שקיבל מכתב מאחד השרים, לא אנקוב בשמו, שכתב לעוזי כך: "עכשיו, כשחתמנו על שלום, תתחיל לפנות את שטחי האש". אתם מבינים? שלושה ימים אחרי ההסכם, כאילו כבר יש שלום, ועכשיו כבר אפשר לפנות שטחי אש. כל מי שמתמצא בענייני ביטחון חייב להבין שלפחות בעשור שיבוא מיד אחרי אחד ההסכמים, צה"ל יישאר בגודלו הנוכחי וברמת מוכנות גדולה יותר, כי הרי

פירושו של הסכם הוא שאיבדנו שטחים ויתרונות טופוגרפיים, ואין זה משנה היכן. ברור שצה"ל יהיה גדול יותר מכפי שהוא היום ופירוש הדבר שצריך יהיה לחפש שטחי אש חדשים. אם אני עושה תרגיל עם עצמי, תרגיל שכל אחד מאיתנו יכול לעשות, אם מפנים את כל רמת הגולן, צה"ל יצטרך להתאמן קצת באזורי בזלת, ולא נמצא אותם למשל בגוש דן, אלא נצטרך לחפש אותם במקום אחר וכל אחד יכול לנחש איפה; נצטרך להתאמן קצת בנופי חרמון וגם כאן אפשר לנחש היכן הם יהיו; נצטרך להיות קרובים לרמת הגולן ואני יכול לשער איפה יצטרך צה"ל להתמקם. הגליל ישלם את המחיר הקרקעי, הגליל התחתון והעליון, והמרחבים בהם לא כל כך גדולים בלאו הכי כפי שכולנו יודעים. כמוכן שנצטרך לפנות הרבה מתקנים וגם את בקעת יהודה, את הבקעה, את יו"ש. ובמקום כלשהו יהיה צורך להקים את ה"במקום", והמחנות החדשים יהיו במקום הצר הזה ששמו השרון.

בהקשר של הדברים שאני אומר כל אחד מאיתנו יודע עד כמה הארץ הזו שלנו קטנה, כמה היא צפופה. ולמי שאינו יודע כדאי לדעת: הדמוגרפיה אומרת שתוך עשרים שנה, עם ששה מיליון תושבים נוספים בארץ ישראל המערבית, יהיה פה צפוף מאוד. כדי למקד את הכנת משמעות הדברים אני רוצה להציג בפניכם דוגמה קלאסית מארה"ב. ביוטה, בנבאדה ובקליפורניה מצויים אזורי הניסויים הגרעיניים של ארה"ב, מתחמי הפצצות הכימיות ומחסני התחמושת של ארצות-הברית. השטח הצבאי הזה מקיף שלושה אחוזים בלבד מתחומי המדינות האלה. מדינת ישראל בהקשר הזה ניצבת, לדאבוני, במקום חריג למעלה בליגה העולמית. בדיוק ארבעים אחוז משטח מדינת ישראל הם קודש למערכת הביטחון. בראש ובראשונה לצה"ל.

להערכת, אם נגיע להסדרים קרקעיים עם שכנינו השונים, יהיה לנו הכרח לבנות קווי

גבול חדשים. דוגמה טובה לכך אפשר למצוא בגבול לבנון. כל מי שרגיש לקרקע ויכול להסתובב ולראות מה אנחנו עושים באזור זרעית, למשל, עם ההיערכות החדשה מול החיזבאללה ואיך משמידים את הירוק שלנו – בא לי באמת לבכות. להערכתני נצטרך 450 קילומטר גבול חדש שחלק ממנו יצטרך להיות גבול מערכת שישתרע לפחות לאורך כמאתיים קילומטר. בהקשר זה אני רוצה להסב את תשומת הלב לכך ששלושים אחוז משטחי מדינת ישראל הם שמורות ופארקים לאומיים. באזורים אלה יהיה חלק מהחורבן, ובעיקר זה יתרחש בחלק הצפוני המעט ירוק, למשל: הר מרון.

אבל בכך החשבון עדיין לא הסתיים. מי שממשיך בניתוח הקר שלי צריך להבין כי על פי התחשיבים, נכון להיום, יהיה עלינו לפנות מאתיים אלף תושבים. כדי להמחיש: כמות כזו של תושבים פירושה עיר בגודל של ראשון לציון או באר-שבע. ולאן נפנה אותם? כדי ליישבם מחדש חייבים לייעד להם 30-50 קמ"ר. ראוי שהמתכננים ייקחו את זה בחשבון.

בכל מה שמניתי עד כה לא הסתיים ההפסד הקרקעי. אולי איננו שמים לב לכך אבל בהסכמי אוסלו יצר יצחק רבין מושג שנקרא סייף פסג' (המעבר הבטוח). באותם ימים הרגזתי אותו לא מעט כשאמרתי שאני קורא לזה "פרוזדור דנציג". למי שאינו יודע או אינו זוכר ראוי להבהיר כי לפי ההסכם מדובר על כביש. כביש שיעבור בין עזה לטורקומיה אי שם ליד רמאללה. בהנחה שהפלשתינים יהיו באמת עצמאים – ואם תשאלו אותי זה מה שהייתי רוצה, גירושין טוטאליים – הם יצטרכו להוביל בפרוזדור מעזה מים וחשמל וגז ותשתיות. הפלשתינאים יודעים מה הם צריכים ועל כן הם כבר דורשים פרוזדור ברוחב כחמישה קילומטרים. אם נתפשר גם על פחות מהחמישה קילומטרים שהם רוצים עם כביש אחד או שני כבישים – למדינת ישראל תהיה בעיה. וזו בעיה שמשתרעת על הרבה מאוד מטרז'. יושב כאן ראש מועצה שבדייק במרחבים שלו הפרוזדור הזה עתיד לעבור. הוא בוודאי יודע את האמת. ואני רוצה להבהיר חד משמעית: תרגיל כזה בשום מקום בעולם לא הצליח.

לרגע אחד אני מבקש לקפוץ לעתיד – והיה ויהיה שלום מלא. במצב כזה אנחנו הולכים לקראת פשרה, כך אני מקווה, גם עם ערביי ישראל. כדי שלא תאמרו לא ידענו, אני מבקש להגיש לכם את רשימת המחירים. קודם כל קיימים 400 כפרים נטושים וכפי שידוע לכם קיימת בישראל קבוצה גדולה שטוענת שהגיע הזמן להחזיר אותם למי שישב בהם ב־1948. נציגי קבוצה זו טוענים שבהקשר לכפרים הנטושים מדובר בארבעה

הסכם שלום: אפוקליפסה קרקעית עכשיו

מיליון דונם וכדאי להחזיר אותם כדי שיהיה צדק במזרח התיכון. מתוך מי שהיו תושבי הכפרים האלה יש לנו בעיה עם מאתיים אלף נפקדים נוכחים שמסתובבים בכל המרחבים וצריך להחזיר לשטחי הכפרים שלהם. איקרית וברעם יכולים להיות משל לעניין זה.

נוסף על כך יש לנו סיפור ששמו הבדואים בדרום. הם דורשים 750 אלף דונם. בפשרה

"קבוצה גדולה

בישראל טוענת

שהגיע הזמן

להחזיר את 400

הכפרים הערביים

הנושאים למי שישב

בהם ב'1948

בהקשר הקרקעי

מדובר על ארבעה

מיליון דונם וכ'200

אלף נפקדים

נוכחים שרוצים

"לחזור הביתה";

למשל: לאיקרית

ולברעם."

שנעשה אתם אני מציע שהנגב הצפוני בחלקו יעבור אליהם. על פי תפיסת העולם המסורתית לפיה "המקום שבו רעינו את צאננו הוא שלנו" יהיה צריך להגיע להסדר גם עם הבדואים.

וזה עדיין לא הסוף. אני חושש שיבוא רגע, אי שם בעתיד, שבו יתחילו דיונים על אוטונומיות. אולי אוטונומיית ואדי ערה ואולי האוטונומיה של הדרום, כי ממילא היהודים אינם שולטים במרחב הזה. יתכן שגם לגבי מרכז הגליל יהיו תביעות כאלה ויש לכך, לכאורה, גם לגיטימציה בינלאומית. ומה נגיד? יאמרו לנו: חמישים שנה אתם מדברים על אכלוס הגליל ולא עשיתם דבר. עכשיו לערבים במרחב יש תביעות, ואם אתם רוצים שלום – בשביל שלום יש להגיע לפשרה.

ומה עם החזרת הפליטים? אני שומע הרכה בחדשות – בעיתונים ובטלוויזיה – שמאה אלף בערך כבר כאן, בדרכים כאלה ואחרות. זאת אומרת: מימוש הזכויות כבר התחיל. 300 אלף פליטים כבר נמצאים בשטחים, אולי בעמדת המתנה. ובינתיים אנחנו מתווכחים עם יוסי ביילין

אם מדובר בחמישים אלף או במאה אלף, אבל ההיסטוריה רצה יותר מהר מכולנו וצריך לחשוב על שטח שאליו יגיעו הפליטים האלה – אלא אם כן נחליט אחרת.

הייתי בדיון שבו, במסגרת תרחיש לעת שלום, עלה רעיון כזה: אם בעזה היום מתגוררים 1,2 מיליון איש ורע להם, בעוד 20 שנה יהיו בה 2,5 מיליון תושבים ויהיה להם רע נורא. אז אולי נפנה חלק מהישובים – כמו נירים באזור פתחת שלום – וניתן לתושבי עזה להתרחב. ברור שמי שלא ייתן להם להתרחב זו מצרים. היא לא תיתן. אז כדאי לעשות גם כאן את החשבון.

אני רוצה להעיר עוד הערת אפרופו. גם אם יהיה שלום מלא אני מציע שהעם היהודי היושב בציון ייקח ברצינות את העובדה שבעצם מבירנית עם ערביי הצפון, וערביי ג'נין בשומרון, וערביי ירושלים, וערביי הר חברון, כולל הכדואים שכבר מגיעים עד לפאתי משאבי שדה, פלוס החלומות על חלוצה – בעצם אנחנו חוזרים לתוכנית מוריסון. ולכן במקום לדבר על הגליל יש, לדעתי, לדבר על שלושה אזורים חדשים שחשוב לשמור בהם מרחבים: הראשון – אזור הגלבוע והתענכים שהופך להיות אחד העוגנים החשובים ביותר של מדינת ישראל. חייבים להכניס באזור זה, בדחיפות, תריז יהודי ולייעד לו שטח. כי אם לא נעשה זאת מיידית, עד שנגמור להתלבט הרצף הלא יהודי כבר יוצר. האזור השני – ליד יתיר, נחושה. זה דורש טיפול דחוף, בהול. לדעתי חבל אשכול הופך להיות האזור החשוב ביותר של מדינת ישראל. ובהקשר זה אני חייב לומר מילה על המונח חקלאות. כשמישהו אומר לי "חקלאות" ומתחיל לעשות חישובים מתמטיים כמו שעשה פרופסור צבי אקשטיין, אלה אותם רגעים שאני מתרגז. אני משוכנע שחקלאות זה קודם כל תרבות של עם, ביטחון של עם ורק אחר כך כלכלה. מי שלא יישב באשכול, לא יישב בארץ הזאת בכלל. אצלי לא קיים ויכוח בשאלה של תפקיד החקלאות במדינת ישראל.

גדעון ביגר: אני חייב להגן על צבי אקשטיין. הוא עשה את התחשיבים בדיוק כדי להשיג את המטרה שציינת.

ארנון סופר: קראתי את המאמר של אקשטיין שאומר שהוא לא רוצה לראות חקלאות באזור התענכים, כי ממילא בכותנה המצב רוב הזמן שחור.

נחזור לעניין. כיוון שיושב כאן, אתנו, מנהל כביש 6, "חוצה ישראל", אני רוצה לומר דבר פשוט וברור: אלה שהאמינו בשלום הדביקו את מסלול כביש 6 לטול כרם ולקלקליה. אם השלום יהיה רק קר ולא חם, אתם לא תיסעו בכביש הזה וגם לא אני. ולכן אני מציע כבר עכשיו להכין שטח חלופי כדי שאפשר יהיה לסלול את עוקף טייבה, עוקף טירה, עוקף קלנסואה. כולל התשתית הנדרשת.

עד כאן בענייני הקרקע. עכשיו נדבר על מחירי המים. בתחום זה העסק הרבה יותר פשוט. וכיוון שבתחום הזה יצא לי גם הרבה למדוד, אני יכול להציג בפניכם נתונים. נתחיל בסיפור סוריה. כדי שלא נשכח אני מבקש להזכיר שההנחה היא שאנחנו חוזרים לגבול שמלפני 1967 וקיים שלום חם ומלא עם סוריה. דבר ראשון שיהיה ברור – אנחנו

הסכם שלום: אפוקליפסה קרקעית עכשיו

כנראה נהיה מחויבים לתת לסוריה כארבעים מיליון קוב מים בשנה. ואם אדייק – 42 מיליון קוב. כלי המדידה שלי הוא נתוני תכנית ג'ונסטון שלא אוהבים לדבר עליה. בהקשר למים אינני רוצה לדבר על הירמוך כי זה עלול לסבך אותנו. לבנון רשאית לקחת כ-32 מיליון קוב מים בשנה פלוס-מינוס ואני לא רוצה להיכנס לפרטים. ויגיע גם תור הפלשתינים. הם מקבלים כ-150 מיליון קוב ואני מאמין שמגיע להם. הרי לא ניתן גם

"חקלאות היא קודם

כל תרבות של עם,

ביטחונו של עם ורק

אחר כך כלכלה, וזו

שלא יישב בחבל

אשכול, ביתיר

ובתענוכים - לא

יישב בארץ בכלל."

לא לאיש אחד אצלם למות בצמא. במסגרת החדשה הם יקבלו, לדעתי, יותר מ-200 או 300 מיליון קוב. אגב, בהנחה של מאה אחוז נסיגה ישראלית, דהיינו נסיגה לקו הירוק, הם כנראה ייקחו גם 300 ו-400 מיליון קוב. עם עני איננו חושב על אקולוגיה ועל פרחים ולכן גם במסגרת של שלום הכי חם שיהיה, הזיהום אצלם יהרוס את האקוויפר. כל נחלי יו"ש יזרימו אלינו הרבה זיהום ורק אנחנו נצטרך לטפל בו. בנושא זה לא נוכל לסמוך על אף אחד. את הניצנים של מצב זה ניתן לראות כבר היום. מי שטייל וראה את נחל אלכסנדר ראה בוודאי מה קורה לנחל ביציאתו מטול כרם ליד בת חפר – צבע שחור

בזמן המטיק וצבע מלוכלך אחר בשאר ימות השנה. התשובה למצב החמור שתיארתי בתחום המים ברורה ופשוטה: צריך להתחיל להתפיל מים כבר עכשיו ויפה שעה אחת קודם. הרבה קודם.

אני רוצה לסכם ולומר את דעתי האישית: אם יהיה שלום אמיתי או אפילו קר מן הסוג המצרי – כל המחירים שסיפרתי עליהם כדאיים. אבל מה – צריך להתכונן לקראתם. גדעון ביגר: תודה רבה לארנון סופר. אנחנו אמורים לסיים, אבל רשות הדיבור ניתנת לעוד שניים שביקשו להגיב ולהעיר.

*

יואב שגיא, החברה להגנת הטבע: אני מהירוקים. מזה שנים אחדות אני עומד בראש פורום הנקרא דש"א (דמותה של ארץ) ואני עוסק בנושאים של שמירת דמותה הפיזית של המדינה, שטחים פתוחים, פיתוח בר-קיימא.

בתחילת הדברים אני מבקש לברך את עדי ניב על היום המאלף הזה ואת קרן קימת, חיאל לקט ושלומי גרבץ, על האירוע הזה. אני משוכנע שההצטרפות המשמעותית

שלכם לנושא של שמירת הקרקע, שמירת הנוף, שמירת השטחים הפתוחים – חשובה מאין כמוה. באמת יישר כוח. אני מבקש גם להצטרף לדברים שהושמעו כמושבים הקודמים בנושאים של היעדר מדיניות מקרקעין ומדיניות תכנון במדינת ישראל. אבל יחד עם זאת נראה לי חשוב לסייג את הדברים.

בעשר השנים החולפות קיים מהפך מאוד משמעותי בתחום התכנון. בעצם קיימת במדינה מדיניות מקרקעין נכונה שרואה ומבינה את מצוקת הקרקע שהיא המצוקה הגדולה והחמורה ביותר שיש לנו היום. אלא מה, אף אחד "לא שם על זה". ומי לא שם על זה? מדינת ישראל שאישרה את המדיניות, שמאשרת את התוכניות, היא הראשונה המקקעת אותן, ובראש וראשונה ניצב מינהל מקרקעי ישראל. המינהל הוא זה שיוצא – בדרכים מן הגורן ומן היקב – נגד מדיניות התכנון. וקולו של התכנון הנעקף לא נשמע. וזו בעצם המציאות שבה אנו חיים.

כמה מלים בנושא של מהי מדיניות המקרקעין. ראשית לכל, מינהל מקרקעי ישראל צריך להיות הזרוע הביצועית של מדינת ישראל, של ממשלת ישראל, לניהול מקרקעי המדינה לכלל המטרות: החברתיות, הסביבתיות, כולל השטחים הפתוחים. אבל זה לא באג'דה של המינהל. מה שיש למינהל בראש זה רק מיקסום רווחים. אולי מתחיל שם שינוי אבל עדיין לא רואים את זה.

ועוד: מינהל מקרקעי ישראל לא צריך לעסוק בתכנון אבל הוא עוסק בתכנון ובאכיפת התכנון בכוח. מינהל מקרקעי ישראל לא צריך להיות יום, אבל הוא כן.

עיקרון חשוב נוסף שיש להדגיש: אסור שהקרקע תהיה אמצעי תשלום בידי המדינה. אבל הקרקע משמשת את המדינה ואת המינהל כאמצעי תשלום, למשל בהסדר הקיבוצים. הקרקע צריכה להישאר נכס לאומי, הנכס החשוב ביותר שיש לנו, לא להפרטה ולא כאמצעי תשלום.

ועוד: צריך לחזק את החקלאות ולסייע לחקלאים האמיתיים להחזיק את החקלאות. לסייע בכסף, לא בקרקע. התרגילים האלה שלפיהם הולכים ולוקחים קרקע והופכים אותה לכסף, משבשים את התכנון ואין להם מקום. צריך לבטל את הלינג' בין עיגון זכויות החקלאים לבין הפשרת קרקע במקום מסוים. יש מקום לתת לחקלאים סיבסוד, יש מקום לסייע לחקלאות, אבל לא בקרקע.

*

ישראל (שרול) בן-יעקב: אני חבר דגניה א' ושתי הנכדות שלי הן דור חמישי בדגניה. אני לא חבר דש"א אבל אני מאוד רוצה ומאוד איאבק על כך שכמו שסבא שלי הצליח לבנות ישוב וחברה מפוארת לחמישה דורות, אני אצליח להמשיך בתהליך הזה עוד שלושה וחמישה ועשרה דורות.

**"אם יהיה שלום
נהיה חייבים לתת**

לסוריה 42 מיליון

קוב מים בשונה;

לבנון רשאית

לקחת כ־32 מיליון

קוב מים בשונה

כלוס מיינוס, ויגיע גם

תור הפלשתינאים

שידרשו יותר

150 מיליון קוב

בשונה שהם

מקבלים כיום".

מצאתי לנחויץ לדבר בפניכם כי כאן השמיע היועץ המשפטי לממשלה שתי אמירות שאי אפשר ואף אסור להשאיר אותן ללא תגובה. היועץ המשפטי דיבר על המערכת המשפטית והמדיניות הקרקעית הלאומית. בדבריו הוא שיבח מאוד את ההתיישבות וציין את ההוקרה ואת ההערכה שהוא רוחש להתיישבות על תרומתה ועל פעולתה בעבר. אבל יחד עם זאת יצא היועץ כנגד דרישתה של ההתיישבות ל"בעלות על הקרקע". על פי הצעת החוק לעיגון הזכויות, ההתיישבות איננה טוענת ל"בעלות" על הקרקע, אלא טוענת לזכותה המלאה, המוחלטת והמוערפת, להתפרנס מהקרקע ולרכוש את הזכויות בה בדרך של חכירה לדורות גם לעת שינוי יעוד.

נקודה שניה שאסור להתעלם ממנה היא הגדרתו של היועץ את פעילותנו בתחום החקיקה כ"מחטף". לטעמו של אליקים רובינשטיין מהלך של אישור חוק בקריאה טרומית, שעבר דיון בוועדת הכספים של הכנסת ואושר כחוק בקריאה ראשונה במליאת הכנסת, זה "מחטף". אם עבודת המחוקק בעיני היועץ המשפטי לממשלה – גם אם החוק המוצע לא נראה לו – זה "מחטף", אז מהו חוק ומהו הליך דמוקרטי?